

Yunanistan'daki Roman haklarının Avrupa Birliği'nin normatif gücü ışığında sorgulanması

Ali HÜSEYİNOĞLU* & Gizem ALİOĞLU ÇAKMAK**

Özet

Romanlara yönelik ırkçılık, ayrımcılık ve gündelik yaşamlarında karşılaştıkları temel insan hak ihlalleri, dünyanın ve Avrupa'nın farklı yerlerinde artarak devam etmektedir. Bu çalışma 1981 yılında Avrupa Topluluğu üyesi olmuş Yunanistan'ın Romanlara yönelik uyguladığı politikalarındaki süreklilik ve değişimleri sebep ve sonuçları ile analiz etmektedir. Bu bağlamda Roman kimliğinin devamlılığını sağlayan sosyo-ekonomik yaşam, eğitim, barınma, sağlık, örgütlenme ve negatif algılar parametreleri ekseninde Romanlara yönelik uygulamalar sorgulanmakta ve eski-yeni sorunlar ekseninde hak ihlallerinin ne derece son bulduğuna cevap aranmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Romanlara yönelik Yunanistan'ın izlemiş olduğu politikalar ve atmış olduğu somut adımlarda Avrupa Birliği (AB) normlarının ve Avrupa'nın normatif gücünün etkisini analiz etmektir. Bu bağlamda, Ian Manners'in 2002 yılında ortaya koyduğu olduğu "normatif güç kavramı" ışığında, Yunanistan'ın 1981 yılından günümüze Romanların hakların sağlanması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili somut adımlarda AB'nin dönüştürücü etkisi tartışılmaktadır. Bu eksende çalışmanın temel argümanı, Yunanistan'ın Romanların temel hak ihlallerinin son bulmasına yönelik attığı neredeyse tüm uygulamaların temelinde, Avrupa normlarının etkisi ve AB tarafından sağlanan maddi yardım ve fonlarla desteklenen normatif gücü bulunmaktadır. Bu çalışmada da ortaya konduğu üzere, özellikle 2014-2020 Kalkınma Çerçevesi için Ortaklık Anlaşması kapsamında Romanların yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik atılmış birçok somut adım ve hayata geçirilmiş düzenlemelere rağmen, Romanların temel insan haklardan faydalanmaları yönündeki eksiklikler 2019 itibarıyla devam etmektedir. Bu da Yunanistan'daki Romanların çoğunluk toplum ile entegre olmalarını daha da geciktirmekte, onları kendi gettolarında kendi sorunlarıyla mücadele etmelerine devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Romanlar, İnsan Hakları, Avrupa Birliği, Stratejik Çerçeve

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü, Edirne/Türkiye.

Eposta: alihuseyinoglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2101-217X.

**Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi İİBF, İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye. Eposta: galioglu@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8860-0857.

Questioning the Roma rights in Greece through lenses of the European Union as a normative power

Abstract

Discriminations and violations of fundamental human rights that Roma face in their daily lives continue to increase in different parts of the world and in Europe. This study examines continuities and changes in policies implemented by Greece, an EU member since 1981, towards Roma living on her soil. In this context, practices towards Roma in Greece are scrutinized according to primary parameters that ensure the continuity of the Roma identity in Greece, i.e. socio-economic life, education, housing, health, and organization. Also, it questions to what extent violations of fundamental rights, negative perceptions towards Roma and old-new problems that Roma face have come to an end or not. The main aim of this research is to analyze the impact of the European Union and the normative power of Europe on the improvement of Greece's policies towards the Roma population. In this context, within the framework of "normative power concept" introduced by Ian Manners in 2002, the transformational impact of the EU in Greece's concrete attempts to ensure enjoyment of rights and improvement of living conditions of Roma people since 1981 is discussed in detail. The main argument of this study is that it is the impact of European norms, the normative power supported by EU's financial assistance and the EU funds that constitutes the basis for almost all steps taken by Greece so as to end violations of the fundamental rights of Roma. As demonstrated in this study, despite the many concrete steps taken to improve the living conditions of Roma primarily within the scope of the Partnership Agreement for the 2014-2020 Development Framework and some other interconnected arrangements, deficiencies in the full enjoyment of fundamental human rights by Roma people continue as of 2019. This further delays the integration of Roma in Greece into the majority society and keeps them continue to struggle with their problems inside their own ghettos.

Keywords: Greece, Roma, Human Rights, European Union, Strategic Framework

1. Giriş

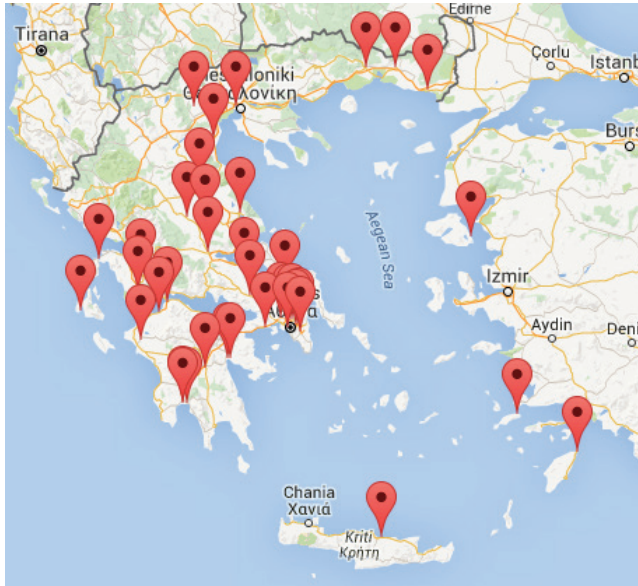
Yunanistan'da yaşayan Romanlar, ülkenin en izole ve gettolaş(tırıl)mış alt grupları arasında yer almaktadır.¹ Tarihi bağlamda ne zaman günümüz Yunanistan topraklarına geldikleri tam olarak bilinmemekle birlikte Osmanlı'nın 14. Yüzyılda Balkanlara açılmasıyla birlikte günümüz Yunanistan topraklarını fethetmesi, bu bölgedeki Roman nüfusunun artmasına önemli oranda katkı sağlamış, 1990 yılında Sovyet Bloğunun dağılması ve beraberinde dış göçün artması sürecinde özellikle Arnavutluk ve eski Yugoslav coğrafyasından (özellikle Kuzey Makedonya'dan) önemli oranda Roman Yunanistan'a göç etmiştir (Ziomas vd. 2011).

1-Özellikle Atina'da ikamet eden bazı sığınmacı ve göçmen grupları da aynı kategoride yer almaktadır.

Yunanistan Romanlarının demografisi hakkında günümüzde çeşitli rakamlar mevcuttur. Bunun başlıca sebebi, 1951 yılından beri Yunanistan'da yapılan nüfus sayımlarında etnik kimlik veya anadil ibaresinin kaldırılmış olmasıdır. Bu bağlamda, yaklaşık yarım asırdır Yunanistan'da yaşayan Romanlar ve diğer farklı etnik, dinsel veya dilsel grupların rakamsal değişimi hakkında sağlıklı analizler yapmak mümkün değildir. Buna rağmen Yunanistan'da yaşayan Romanların toplam rakamı 50.000 ile 350.000 arasında olduğu tahmin edilmekle birlikte (Arcoudis 2014: 10). 1947 yılında Oniki Adalar'ın Yunanistan'a dâhil olmasıyla toprak bütünlüğünü tamamlayan bir ülkede çok uzun süredir yaşamalarına rağmen önemli bir kısmına vatandaşlık verilmesinin ilk adımı 1950'li yılların ortalarında, ikinci ve daha etkili bir adım ise ancak 1980'lerde gerçekleşmiştir (Triandafyllidou - Kokkali 2010: 10).² Bu sayıya 2007 sonrası Avrupa Birliği üyesi olan Bulgaristan ve Romanya'dan gelen Romanlar da eklenince Soğuk Savaş sonrası dönemde Yunanistan'daki Roman varlığı artış eğilimi sergilemektedir.³

Yunanistan Ombudsman Ofisi tarafından hazırlanan haritaya göre ülkede yaşayan Romanların dağılımı kabaca aşağıdaki gibidir:

Figür 1: Yunan Ombudsmanı (2019).

Haritada da görüldüğü üzere Romanların önemli bir kısmı Kuzey ve Güney Yunanistan'ın farklı yerlerinde yaşamaktadır. Özellikle Atina ve civarı ile Makedonya bölgelerinde yoğun bir şekilde Romanlardan mukim tahmini 370 yerleşim yeri göze

2-Bunun diğer bir sebebi de bazı Romanların kendi çocuklarının doğum kayıtlarını farklı sebeplerle yaptır(a) mamalarıdır.

3-Yerli Romanlar ile göçmen toplulukları arasındaki etkileşim ve farklılıklarla ilgili Bkz. Baltiotis 2014.

çarpmaktadır. Bu yerlerin 74'ü sadece Romanlardan oluşmuş yaşam alanlarıdır. 2017 yılında ülke çapında kayıt altına alınmış Roman nüfusun en yoğun yaşadığı ve Atina'nın da içinde bulunduğu Attiki Bölgesi'nde yaşayan Romanların sayısı 32.535 olarak tespit edilmiştir. Attiki'yi yaklaşık 17.000 ile Doğu Makedonya-Trakya ve Orta Makedonya bölgeleri takip etmektedir (EGROMA 2017: 14-15).⁴ Son yıllarda yapılan bir araştırmaya göre az sayıda da olsa özellikle Orta Yunanistan bölgesi ile Serez ve Atina'nın bazı ilçelerinde Romanlar ve Roman olmayanların ortak yaşam alanlarına rastlamak mümkündür. Ayrıca, Romanların çok büyük bir kısmı 2000'li yılların başında yaşadıkları bölgelerde yaşamlarına devam ettiklerinin altı çizilmekte, bu da Romanların büyük oranda yerleşik bir hayatı olduğunu göstermektedir. Buna rağmen Romanların sosyal izolasyonu ve getto mahallelerde yaşamaya devam ettiklerinin de altı çizilmelidir (Council of European Union 2019a). Yunanistan'da yaşayan Romanlar ülkenin farklı yerlerine dağılmış olmasına rağmen en yoğun Roman nüfusa Atina ve diğer büyük şehirlerde rastlanmaktadır. Fakat Romanların önemli bir kısmı, bu şehirlerin genelde kenar mahallelerinde ve çoğunluk toplumundan izole bir şekilde hayatlarına devam etmektedir.

Gündelik yaşamlarında sırf Roman kimliklerinden dolayı benzer hak ihlalleri, ırkçılık ve ayrımcılığa sıklıkla maruz kalan Romanlar, diğer topluluklar gibi kendi içinde homojen bir topluluk olma özelliğine sahip değildir; yerli (eski)-yeni gelen, yerleşik-göçebe, Müslüman-Hristiyan gibi alt gruplar ve farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Bu bağlamda, Yunanistan'da yaşayan Romanları dört temel gruba ayırmak mümkündür: Yerleşik Romanlar, göçebe Romanlar, 1990 sonrası gelen (göçmen) Romanlar, asimile olmuş Romanlar (kültürel bağlamda da olsa Roman kimliğini reddedenler)⁵.

Romanlarla ilgili yazılı literatüre bakıldığında, dünyanın farklı yerlerinde yaşayan Roman toplumları, onlara sağlanan hak ve hürriyetler yanında onların gündelik yaşamları özellikle İngilizce yazılmış kaynaklarda ön plana çıkmaktadır. Avrupa'da yaşayan Romanlarla ilgili olarak yapılmış çalışmalara bakıldığında ise birçok AB üyesi ülkede yaşayan Romanların benzer hak ihlallerine maruz kaldıkları görülmektedir. Sadece Uluslararası İlişkiler ve Hukuk alanlarının yanında sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinde, hatta Sağlık Bilimlerinde dahi Romanlar ile ilgili bilimsel çalışmalar son yıllarda artarak devam etmektedir⁶.

Yunanistan bağlamında da Roman toplulukları adına birçok Yunanca ve İngilizce çalışmaya rastlamak mümkündür. Fakat Yunanistan'da yaşayan Romanlarla ilgili Türkçe yazılmış bilimsel çalışmaların yok denecek kadar az olması sebebiyle, bu çalışma Yunanistan Romanları konusunda Türkçe akademik literatüre önemli katkı sunmaktadır. Yapılan ilgili taramalar ve araştırmalar sonrası ortaya çıkan tabloda Yunanistan genelindeki Romanlarla ilgili bilimsel çalışmalar nispeten daha az seyrederken, daha mikro ölçekte

4-Bu raporu bana sağladığı için Ali Hüseyinoğlu olarak Romanların Sosyal Entegrasyonu Özel Sekreterliği'ne teşekkür ederim.

5-Daha fazla bilgi için Bkz. (Cahn-Guild 2008).

6-Bu çalışmalardan bazıları için Bkz. (Cashman 2017: 595-608; Powell-Lever 2015: 680-699).

yerleşiklik olgusu bağlamında Romanların yaşam şartları ve gündelik hayatlarında ışık tutmayı amaçlayan yayınların son yıllarda arttığı gözlemlenmektedir. Örneğin, Kozaitzis (1997: 165-199), Atina'nın gettolarında yaşamını sürdüren Romanlar üzerine çalışırken Zachos (2011: 23-56) Kuzey Yunanistan'da yer alan Serez şehrindeki yerleşik Roman toplumu üzerine gözlem ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışmaların bazıları Romanların eğitim alanında yaşadıkları sorunlara ışık tutarken, diğerleri de sağlık alanında yaşadıkları sorunları analiz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, bir AB üyesi olan Yunanistan'ın Romanlara yönelik politikalarında Avrupa normlarının etkisini analiz etmektir. Çalışmada, Manners'ın 2002 yılında ortaya koymuş olduğu "normatif güç kavramı" ışığında, Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu üyesi olduğu 1981 yılından günümüze, Romanların hakları ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi konusunda attığı somut adımlarda AB'nin dönüştürücü etkisi tartışılmaktadır. Manners, 2002 yılında yazmış olduğu makalesinde, AB'nin bir normatif güç olduğunu iddia etmekteydi.

Manners'a göre normatif güç "normal" kavramını şekillendirme yeteneğidir. Ayrıca, AB'nin uluslararası rolünü şekillendiren en önemli faktör "ne yaptığı" ya da "ne söylediği" değil, "ne olduğu"dur. Böylece, normatif güç kavramını "örneğin gücü" olarak tanımlar (2002: 252). AB, üzerine kurulmuş olduğu evrensel normatif ilkeleri hem kendi içinde, hem de dış dünya ile ilişkilerinde merkeze koymaktadır. AB'nin hem oluşturduğu hem de desteklediği dokuz temel normatif ilke; sürdürülebilir barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir (Manner-Diez 2007). Bu dokuz normatif ilke, AB üye devletleri, tarafından desteklenir ve savunulur, en azından üye devlet kurumları ve vatandaşları bu kuralları yıkma eğiliminde değildir (Manners 2008: 48).

Bir sonraki kısımda ele alınacak teorik çerçeve ışığında bu çalışmada ortaya konan temel argüman şudur: Yunanistan'ın Romanların haklarının iyileştirilmesine yönelik attığı temelinde Avrupa normlarının etkisi ve AB'nin norm koyucu özelliği yatmaktadır. Bir AB üyesi olarak, Roman haklarına yönelik Avrupa normlarına uymayı amaçlayan Yunanistan, AB'nin bu ekseninde sağladığı maddi yardım ve fonlar sayesinde özellikle 2014-2020 çerçevesinde Romanların koşullarının iyileştirilmesine yönelik somut adımlar atmış olmasına rağmen, Romanların temel haklarının tesisi ve geliştirilmesi konusunda eksiklikler devam etmektedir.

2. Uluslararası İlişkilerde Normlar ve Avrupa'nın Normatif Gücü

Normların önemi eylemlerimiz için yönlendirici, rehberlik edici olmalarından kaynaklanmaktadır. Björkdahl'a göre, normlar zaman içinde ve bağlama bağlı olarak değişim gösterdikleri için analitik zorluklar taşırlar. Gelenekler, normları anlamak için önemlidir; normlar zaman içinde kodlanmış ve ritüelleştirilmiştir. Normlar, haklar ve yükümlülükler olarak tanımlanan davranış standartları olarak kabul edilir. Bu anlamda normlar niyetleri ve etkileri düzenleyen genel davranış reçeteleridir. Farklı felsefi ve

teorik yaklaşımlardan kaynaklanan ve birbiriyle örtüşen veya örtüşmeyen birçok norm tanımı vardır (Björkdahl 2002: 13).

Bilim insanları, AB'nin uluslararası politikadaki rolünü anlamak için büyük çaba harcadılar. AB'nin küresel rolünü 'sivil', 'sorumlu', 'etik' veya 'küçük' olarak adlandırdılar (Duchene 1973; Mayer 2008; Aggestam 2008; Toje 2010). Birliğin "normatif gücü" kavramının temelinde sivil ve askeri güç tartışması bulunmaktadır. 1973'te yazdığı kitap bölümünde Duchene (1973: 19), Avrupa'yı siyasal medeniyetin yeni bir aşaması olarak görmekte ve Avrupa'nın sivil gücüne vurgu yapmaktaydı. Avrupa'daki askeri güç çıkmazının sivil etki ve eylem biçimlerine daha fazla yer vermesine neden olduğunu iddia etmekteydi. Sivil gücünü ekonomik güçle de desteklenmesi gerektiğini belirterek ve Avrupa'nın medeniyetleştirme misyonunu vurgulamaktaydı. Bu yaklaşımı iki kutuplu sistemde yaşanan detente döneminin ürünü olan yeni idealizm olarak nitelendiren Hedley Bull, Soğuk Savaşın yeniden canlanmasının da verdiği etkiyle, Duchene'nin sivil gücü öne çıkaran analizini eleştirmekteydi. Ona göre "Avrupa" uluslararası bir aktör değildir, olması da çok muhtemel değildir, hükümetler arası bir işbirliği aracıdır (Bull 1982:151). Bull'a göre Avrupa muhakkak askeri güce yönelmelidir. Bunun sebebini de üç önemli neden ile açıklar; Bull'a göre birinci neden olarak Avrupa ile ABD'nin çıkarlarının çelişebileceğini ve güvenlik için sadece ABD'ye bağımlı olunmaması gerektiğini belirtir. Ortaya koyduğu ikinci neden ise Sovyetlerin Batı Avrupa üzerinde bitmeyen emellerinin var olmasıdır. Bu tehdit nedeniyle Avrupa kendi askeri kaynaklarını geliştirmeliydi. Askeri gücü öne çıkaran üçüncü argümanı ise Avrupa'nın yenilenmesi ve yeniden yapılanmasına duyulan ihtiyaçtır. Avrupa Amerika'ya fazlasıyla bağımlıdır. Bu da Atlantikçi görüşün sonucudur, oysa Avrupalı bir bakış açısıyla, kimseye bağımlı kalmadan bağımsız bir Avrupa yaratılmalıdır. Bu da ancak askeri kapasiteyi ve yetenekleri geliştirmekle mümkün olabilir (Bull 1982: 152-157).

Ian Manners 2002 yılında yayımlanan makalesinde, Avrupa değerlerini dış aktararak başkalarını değiştirme ve etkileme yeteneğini "normatif güç" olarak adlandırdı. Bu yetenek AB'yi diğer örgüt ve aktörlerden farklı kılmaktaydı. Manners'a göre normatif güç "normal" kavramını şekillendirme yeteneğidir (Manners 2002: 252). Manners'a göre Bull, 1980'lerin "güç politikasına dönüş" perspektifinden, Avrupa Topluluğu'nun sivil gücünün devletlerin askeri gücüne bağlı olduğunu iddia etmekte haklıydı. Fakat 1990'lardaki uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler onu hem AB'nin dünya siyasetindeki normatif gücüne vurgu yapmaya hem de askeri ve sivil güç kavramlarını yeniden düşünmeye itmekteydi (Manners 2002: 236). Ona göre, ne kadar farklı görünse de Duchene ve Bull'un "sivil güç" ve "askeri güç" yaklaşımlarında da benzerlikler bulunmaktaydı. İkisi de Vestfalyan devlet sistemini ve statükoyu değişmez görmekteydiler. Manners (2002: 240) ise AB'nin hibrid yapısını öne çıkarmaktadır. Birlik uluslarüstü ve uluslararası bir örgüt olarak Vestfalyan normları aşan bir yapıdır. Avrupa'nın normatif gücünü öne çıkaran Manners, aslında normatif güç kavramının yeni bir kavram olmadığını iddia etmekteydi. Manners'a göre, realist Carr, 1962 yılında yaptığı ekonomik güç, askeri güç ve fikir üzerindeki güç (power over opinion) sınıflandırmasıyla normatif güç kavramına değinmekteydi (Carr 1962: 108).

Normatif güç yaklaşımı, AB'nin hangi prensipleri desteklediğini, AB'nin nasıl hareket ettiğini ve AB'nin dünya siyasetindeki normatif gücünü analiz etmeye ve bu etkilerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlar (Manners 2008: 46). AB, Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde evrensel olarak uygulanabilir olduğu kabul edilen bir dizi normatif ilkeyi teşvik etmektedir. AB'nin hem oluşturduğu hem de desteklediği dokuz temel normatif ilke; sürdürülebilir barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir. Bu dokuz normatif ilke, AB üye devletlerinin, kurumların ve vatandaşların destekledikleri ve savundukları, en azından yıkmadıkları kurallardır (Manners 2008: 46-48). AB, Üye Ülkeleri ile ilişkilerinin merkezine evrensel normlar ve ilkeler koyma konusunda kararludur ve normatif bir temel üzerine kurulmuştur (Manners 2002; Manners-Diez 2007).

Manners'a göre AB'nin normları altı farklı mekanizma ile yayılmaktadır. Birinci yayılma mekanizması “bulaşıcılık”tır. Buna göre AB erdemli bir örnek olarak diğer bölgesel entegrasyon girişimlerine örnek olmaktadır. Manners bu yayılma tipine Güney Ortak Pazarı'nı (Mercosur) örnek vermektedir. İkinci mekanizma “bilgi yayılımı”dır. Bilgi yayılımı, çeşitli politika beyanları ve AB normlarını yayan girişimlerle gerçekleşir. Üçüncüsü, “prosedürel yayılma”dır. Bu mekanizma, bölgesel işbirliği anlaşması, uluslararası bir kuruluşun üyeliği veya AB'nin genişlemesi gibi AB'nin üçüncü taraflarla olan ilişkisini kurumsallaştırdığında ortaya çıkmaktadır. Dördüncü mekanizma “aktarma” mekanizmasıdır. Bu mekanizma ile normlar şartlılık/koşulluluk (conditionality) yoluyla aktarılmaktadır. Normların kabul edilmesini bazı malların veya olası yaptırımların kabulüne bağlar. Yayılma, AB, üçüncü taraflarla büyük ölçüde maddi veya finansal yollarla mal, ticaret, yardım veya teknik yardım alışverişinde bulunduğu gerçekleşir. Beşinci mekanizma “açık yayılma”dır ve AB'nin üçüncü ülkelerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki fiziksel varlığının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Komisyon delegasyonu, üye ülkelerin büyükelçilikleri veya eski Yugoslavya'daki gözlemci görevi gibi kanallarla sağlanmaktadır. Manners, altıncı metot olarak “bilginin inşası ile norm difüzyonunun öznelileriyle sosyal ve politik kimlik yaratılması arasındaki etkileşimi” ifade eden “kültürel filtre” mekanizmasından bahsetmektedir. Manners bu yöntemle Çin'deki demokratik normların yayılması ve Türkiye'deki insan hakları normlarının difüzyonunu örnek vermektedir (Manners 2002: 244-245; Forsberg 2011: 1185-1186).

Her ne kadar normatif güç kavramı AB'nin diğer aktörlerle ilişkileri ve dış politikası bağlamında kullanılsa da üye ülkeler de AB normlarını içselleştirerek bir kimlik oluşturmaktadırlar. Bu yeni kimliğe göre üye ülke AB'nin üzerine kurulmuş olduğu değerlere ve insan haklarına saygılı ve AB normlarını içselleştirmiş bir aktör olmalıdır. Bu kimliği şekillendiren etkili bir şekilde üye devletlerin uyduğu ve bunlara bir örnek teşkil ettiği bir dizi ilke ve paylaşılan inançtır. Bu ilke ve prensipler AB'nin topluluk müktesebatında (*acquis communautaire*) yer alır, barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı temel alır. Avrupa Birliği Antlaşması (TEU) kurulduğu değerleri şöyle sıralamaktadır: “insanlık onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı” (Şelih vd. 2017). Üye ülkeler hem birbirlerinin güvenliğine ilişkin

sorumluluklar geliştirmiş hem de insan hakları alanındaki kurumsal olarak bağlayıcı taahhütleri kabul etmişlerdir (Dunne 2008: 22). Bu taahhütler ve sorumluluklar AB'nin normatif gücünü sürdürülebilir kılmaktadır. Manners'a göre, genel olarak normatif güç ve özellikle AB'nin normatif gücü, ancak onu uygulayan ve deneyimleyenler tarafından meşru görülüyorsa sürdürülebilir (Manners 2008: 46). Ayrıca, AB'nin normatif gücünün bir örneği de AB üye ülkelerinde insan haklarının geliştirilmesi ve teşvik edilmesi için büyük bir bütçeye sahip olmasıdır.

Manners'in normların yayılma mekanizmalarından biri olarak tanımladığı koşulluluk prensibi AB'nin dönüştürücü gücünün önemli bir unsurudur. AB'nin kendi norm, standart ve kurallarını “havuç” (pozitif koşulluluk) ve “sopa” (negatif koşulluluk) olarak bilinen ödüller ve yaptırımlarla aday ülkeleri ve diğer aktörleri dönüştürme mekanizması olarak da tanımlanabilir. Olumlu koşulluluk, ticari engellerin azaltılmasını, yeni bir işbirliği ağı oluşturmayı, finansal yardım sağlamayı ve vizesiz bir rejimin başlatılmasını veya teknik-mali desteği içerebilir. Pozitif koşullulukta “ödüllendirme ile pekiştirme” öne çıkmaktadır (Koch 2015). Birlik ve aday ülke arasındaki asimetric ilişkiye odaklanan koşulluluk ilkesi, Birlik ve üye ülke ilişkisinin analizine de adapte edilebilir. AB'nin üyeleri üzerinde dönüştürücü etkisi adaylara nazaran daha az olsa da sağladığı fonlar ve mali desteklerle pozitif koşulluluk mekanizmasını işletebilmektedir. Birlik normlarının üye ülkeler tarafından benimsenmesi ve içselleştirilmesi bağlamında AB'nin sunmuş olduğu fonlar büyük önem arz etmektedir.

Börzel ve Risse 2009 yılında yayımlanan makalelerinde, Manners'ın “normatif güç” kavramını Avrupa'nın “dönüştürücü gücü” olarak kullanmışlardır. Onlara göre, fikirlerin yayılması konusunun incelenmesinde AB bir laboratuvar görevi görmektedir. Avrupa bütünleşmesinin kendisi fikirlerin Avrupa çapında yayılması ve teşvik edilmesi girişimidir. Börzel ve Risse'ye göre fikirlerin yayılması için farklı mekanizmalar bulunmaktadır. Bunlar; Zorlama (Yasal ve fiziksel dayatma), Fayda Hesaplamalarının Manipülasyonu (araçsal rasyonellik), Sosyalleşme (normatif rasyonellik), İkna (iletişimsel rasyonellik), öykünmedir (dolaylı etki). Araçsal rasyonellik mekanizması tıpkı Manners'ın koşulluluk prensibi gibi ödüller ve cezalara dayanır. Fikirlerin AB içinde yayılması için, bir başka deyişle, AB'nin üye devletlerin belirli politikaları benimsemelerini teşvik etmesi için kullandığı araçları bulunmaktadır (Börzel-Risse 2009). Romanlara yönelik ayrımcılıkla mücadeleyi teşvik etmek için AB'nin kullandığı fonlar ilgili normun yayılması ve teşvik edilmesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir ve AB'nin dönüştürücü gücünün bir aracıdır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde altı çizileceği gibi, Yunanistan'ın Romanlara yönelik izlediği politikalarda ve koşullarının iyileşmesine yönelik attığı somut adımlarda AB fonlarının katkısı yadsınamaz. AB, Romanların çoğunluk toplulukları ile uyumunu sağlamak, ayrımcılığın sona erdirilmesine ve üye devletlerin inisiyatif alıp politika üretebilmeleri için ekonomik destek sağlamaktadır. ‘An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020’ adlı çerçeve metni de bu bağlamda önem arz etmektedir. Ayrıca, Yunanistan'ın Romanların hakları ve koşullarına yönelik politikalarında yalnızca fonların ve ekonomik desteğin önemi yoktur. Yunanistan özellikle

1996 yılından itibaren hızlı bir Avrupalılaşma sürecine girmiş, bu süreçle paralel olarak Avrupa normları, değer ve ilkelerine yapılan vurgu hem iç hem de dış siyasette artmıştır (Çakmak 2012).

3. Romanlara Yönelik Yunanistan Ulusal Politikaları ve Avrupa Birliği'nin Etkisi

Yunanistan, Romanların gündelik hayatlarında yaşayageldikleri kronik sorunlar ile ilgilenmeye 1970'lerin sonu ile başlamıştır. O yıllara kadar Yunanistan'da doğup büyümüş olmasına rağmen Romanların önemli bir kısmı kayıt altına alınmadığı için kendilerine Yunan vatandaşlığı dahi verilmemişti. Bu sebeple, 1967 yılında başlayan Askeri rejimin 1974 yılında sona ermesi ve demokratik bir yönetimin hükümeti devralması sonucu Romanlar adına atılan ilk adım, 1970'lerin sonları itibarıyla kayıt altına alınmaları ve Romanlara vatandaşlık verilmesi konularında olmuştur. 1980'li yıllarda gelen ikinci önemli adım kayıt altına alınmaya başlanan Roman popülasyonunun en önemli sorunları özellikle barınma ve sağlık alanlarında yaşanmıştır. Bu konularla ilgili adımların belediyeler bağlamında atılmış olması ve ulusal bir koordinasyona olan gereklilik, beraberinde Eylül 1995'te özellikle Roman nüfusa sahip belediyeler arasında Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο-Δίκτυο ROM (Ulusal Belediyeler Ağı – Roman Ağı) adında ulusal bir bağlantı mekanizmasının kurulmasına sebebiyet vermiştir (Makedonia 1995: 3). 1996 yılından günümüze kadar olan süreçte Romanlarla ilgili birçok konu ile ilgili ulusal çerçeve programları göze çarpmaktadır. 1996-1999 yıllarını kapsayan ilk programda Yunanistan Romanları Ulusal Politika Çerçevesi (National Policy Framework for Greek Gypsies, 1996-1999, Εθνικό Πλαίσιο Πολιτικής) Yunanistan'daki Romanların sağlıktan barınma ve eğitime kadar farklı alanlarda yaşadıkları sorunların çözüm bulunması hedeflenmiştir.

İkinci adım 2000'lerin başında Yunanistan Romanlarının Sosyal Entegrasyonuna Yönelik Entegre Aksiyon Planı'nın (Integrated Action Plan for the Social Integration of Greek Gypsies, Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (Ο.Π.Δ.) duyurulması ile gelmiştir. 2001-2008 yılları arası dönemi kapsayan ve Bakanlıklar yanında Ulusal Belediyelerarası Ağ ve Roman Dernekleri Konfederasyonu'nun da katkıda bulunduğu bu program da muadili gibi Romanların kronik ve yeni sorunlarına yerel ve ulusal düzeyde çözümler aramayı ve Romanların toplum ile entegrasyonuna katkı sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu programın en önemli özelliklerinden biri şudur: Bu ilk eylem planı ile birlikte Yunan İçişleri Bakanlığı, Romanlarla ilgili atılacak tüm adımların koordinasyonunda devlet bağlamında ilk kez üst düzeyde ilgilenmeye başlamıştır (EGROMA 2017:9). Bunun en temel sebeplerinden biri şüphesiz 2000'li yılların başından itibaren AB'de her türlü ayrımcılık ve ırkçılığı önlemeye yönelik, ki Romanlar da buna dahildir, kabul edilen bir dizi hukuki düzenlemelerdir. Bu bağlamda AB tarafından 2000 yılında kabul edilen iki yönetmelik ön plana çıkmaktadır: Race Directive olarak da bilinen Directive 2000/43/EC “implementing the principle of

equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin”⁷ ve Directive 2000/78/EC “establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation” (Eur-Lex 2000a; Eur-Lex 2000b). 2000’lerin başındaki AB’nin böyle bir adımı atmasının temel sebeplerinden bir diğeri de 2004 yılındaki AB genişlemesine yönelik bir hazırlık mahiyetinde olduğunun da altı çizilmelidir.

Üçüncü ve son adımı oluşturan 2010 yılından günümüze kadar olan süreçte ise Yunanistan’ın Romanlara yönelik siyasetinde en öne çıkan olgulardan biri, şüphesiz Avrupalı ulusüstü-devletlerarası kurumlardaki Romanlara yönelik ilginin artmasıdır. Irkçılıktan sosyal dışlanmaya kadar Romanların yaşamış oldukları temel insan hak ihalelerinin son bulmasına yönelik Avrupa çapında önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunların en etkin ve en somutlarının başında 2011 yılında Avrupa Komisyonu’nun üye ülkelere yönelik çizmiş olduğu ve kabul edildiği takdirde bağlayıcılığı olan bir çerçeve metninin kamuoyuna duyurulmasıdır.

‘An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020’ adlı çerçeve metne göre nihai amaç Romanların içinde yaşadıkları çoğunluk toplumları ile uyum sağlaması, diğer AB vatandaşları gibi taşıyageldikleri Roman kimliklerinden dolayı karşılaştıkları tüm ayrımcılıkların sona erdirilmesine yönelik devletlerin inisiyatif alıp politikalar üretmelerini teşvik etmek, bu bağlamda onları ekonomik olarak desteklemektir. Metinle ilgili altı çizilmesi gereken önemli bir nokta, iş, sağlık ve barınmaya erişim konularının tek tek ele alınmış olması ve ulusal programların uygulanması sonucu Avrupa çapında Romanların sosyal dışlanmalarına bir son verilmesi hedefidir. Metinle ilgili vurgulanması gereken bir diğer husus da o dönemde AB birimlerinden üye ülkelere ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile mücadele bağlamında fon ve ekonomik yardımların aktarılmış olmasıdır. Fakat kağıt üzerinde bu yardımlardan Roman grupların da bir süredir faydalanmaları gerekiyor olmasına rağmen, pratikte gelen bu tür yardımların aslına uygun bir şekilde kullanılmayıp Romanlara bir şekilde ulaşmadığıdır; bu durumdan da üye ülkelerin ve onların uygula(ma)mış oldukları farklı stratejilerin sorumlu olduğunun vurgulanmış olması önem arz etmektedir (European Commission 2011).

Metni hazırlamanın yanında Komisyon, 2013’ten günümüze (2020 yılına kadar) yıllık raporlar düzenlenmekte, ülke bazında ve genel bağlamda AB’de Romanlara yönelik atılmış adımları değerlendirmekte ve bu konuda yapılması gerekenleri önermektedir⁸. Böylelikle Yunanistan ve diğer AB üyelerinin çizmiş oldukları stratejiler ışığında Romanlara yönelik yükümlülüklerinin farkında olmaları sağlanmaktadır. Farklı bir açıdan bakıldığında ise yapılan yardımların gereğince doğru kullanılmış olması veya farklı amaçlar için kullanılmış olması, Avrupa çapında bunun önüne geçilmesi adına Avrupa Komisyonu’nun bu metni kaleme almasının en önemli sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

2010 yılı itibarıyla Yunanistan’da ekonomik krizin patlak vermesi ve zaman

7- Bu metnin iç hukukta yerleştirilip uygulanmaya başlaması için son tarih halihazırdaki üyelere üç yıl iken, 2004’te üye olacak AB adayı ülkelere ise dört yıl olarak verilmiştir (European Commission 2004:12).

8-Rapor, değerlendirme ve bu konuda AK tarafından yayınlanmış diğer tüm dokümanlar için Bkz.(European Commission 2019a).

içerisinde daha da derinleşmesi beraberinde ülkedeki Romanlar ve diğer dezavantajlı toplumlara devlet tarafından yapılan yardımların en aza inmesine sebebiyet vermiştir. Bu da Avrupa'dan Romanlara yönelik gelecek katkı ve fonların önem ve gereksinimini daha da arttırmıştır. Diğer bir ifade ile Yunanistan'ın Roman vatandaşlarının sorunlarının çözümüne yönelik atacağı adımlar, finansal bakımdan büyük oranda Brüksel'in onayı ile gelecek fonlara bağlanmıştır.

Roman hakları ile ilgili bu çalışmada ele alınan AB, en etkin normatif güç olmanın yanında bu konuyla ilgili tek Avrupa kuruluşu olmadığı için altı çizilmelidir. Bu bağlamda, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) kısaca değinmek gerekmektedir.

Avrupa Komisyonu'un yanında Yunanistan'ın da üyesi olduğu Avrupa Konseyi Romanlara yönelik eşitsizliklerin son bulmasına yönelik 1960'lardan günümüze birçoğunun tavsiye niteliği taşıdığı önemli metin ve çalışmalara imza atmaktadır. Bu yönde atılan son adım, 2016 yılında kabul edilen üç yıllık bir eylem planıdır, (Council of Europe 2016). Konsey'e ait Ad Hoc Committee of Experts On Roma And Traveller Issues (CAHROM) 48 üye devletle ilgili tematik raporları da yayınlamaya devam etmektedir. 2012'den günümüze hazırlanan bu raporların üç tanesinde Yunanistan'daki Romanlarla ilgili devam eden ve çözüm bulanabilen temel sorunlar yer almaktadır⁹. Ayrıca Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ile ortaklaşa Avrupa'daki Romanlara yönelik farklı projeleri desteklemektedir. Bunun son örneği Yunanistan'ın da içinde bulunduğu ve Ekim 2016 yılında başlayıp Mart 2019 itibarıyla sona ermiş olan JUSTROM Projesi'dir (Council of European Union 2019b)¹⁰.

Uluslararası bağlamda Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin yanında Yunanistan'ın da üyesi olduğu AGİT, Romanlara yönelik tavsiye metinleri ve eylem planları ile de insan haklarının korunmasında ön plana çıkmaktadır. "Roman ve Kipti'lerin korunması" teması kapsamında ele alınan Roman hakları konusundaki AGİT'teki ilk inisiyatif 1998 Oslo Bakanlık Kararı ile başlamış ve ilk kez 2003 yılında ortaya atılan eylem planı ile AGİT üyesi ülkeler içlerinde barındırdıkları Romanların haklarını korumaları konusunda teşvik edilmiştir (OSCE 2003). Bu eylem planı çerçevesindeki üye devletler tarafından atılan adımlar periyodik olarak (2008, 2013, 2018) rapor edilmiştir (OSCE 2018). Böylelikle AGİT üyesi devletlerinin, ülke sınırları dâhilinde yaşayan Romanların kronikleşmiş ve nispeten yeni yaşamaya başladık sorunlarına çözüm bulmaları yönünde kendilerini daha da zorunlu hissetmeleri sağlanmaktadır. Burada bahsedilen bu üç aktör dışında Avrupa coğrafyası dışından ulusal-uluslararası insan hakları mekanizmalarının ve basının Yunanistan'daki Romanların yaşadıkları sorunlara olan ilgisi veya çözüme yönelik sundukları öneriler yok denecek kadar azdır.

Avrupa Komisyonu'nun çizmiş olduğu ve AB yetkili kurumları tarafından onaylanan

9-Tüm raporlar için Bkz.(Council of Europe 2019a).

10-Aynı programın Ekim 2016 – Mart 2018 arasında uygulanmış ilk (pilot) faslı JUSTROM hakkında daha fazla bilgi için Bkz. (Council of Europe 2019b).

çerçeve dâhilinde Yunanistan da bir AB üyesi olarak gerekli çalışmaları tamamlamış, 2012-2020 yıllarını kapsayan ve hala yürürlükte olan Romanlara Yönelik Yunan Ulusal Stratejik Çerçevesi'ni (Greek National Strategic Framework for Roma, 2012-2020)¹¹ deklare etmiştir. Yunanistan'da Romanlara yönelik ulusal çerçevenin oluşturulmasında AB ve Avrupa kurumlarının etkisi açıkça gözlenmektedir. AB, hem sağladığı fonlarla, hem çerçeve metinleriyle hem de eylem planlarıyla normatif ilkelerini teşvik etmektedir. AB ve Avrupa kurumlarının Romanlara yönelik ilgisinin artması ve bu yönde somut politikalar üretilmesi Yunanistan'ın da aşağıda bahse konu bir takım düzenlemeleri yapmasına sebebiyet vermiştir.

3.1 Temel Müktesebat: 2012-2020 Stratejik Çerçeve

Bundan önce uygulanmış olan her iki eylem planı her ne kadar Romanların yaşadıkları sorunların çözümüne kısmen katkı sağlamış olsa da, 2012-2020 Stratejik Çerçeve Yunan devletinin ülke dâhilinde yaşayan Romanlara yönelik uygulamış olan ve uygulamaya devam ettiği eski ve yeni politikalar konusunda esas alınmaktadır. 2011 yılında kabul edilmiş bu metne göre dört ana sorun alanı tespit edilmiştir: Barınma, istihdam, eğitim ve sağlık. Özellikle bu dört alanda yaşanan sosyal dışlanma ve ayrımcılık konuları ile kısa, orta ve uzun vadede mücadele edecek olan Yunanistan devletinin temel hedefleri şöyledir: Yunanistan'da yaşayan tüm Romanların (Yunanistan vatandaşı olanlar ve izin dâhilinde Yunanistan'da yaşayan diğer ülke vatandaşı olanlar) sosyal dışlanmalarını sona erdirmek ve çoğunluk toplumu ile bütünleşmesini sağlamaktır¹².

2012-2020 Stratejik Çerçeve dâhilinde Yunanistan devletinin ülkenin farklı noktalarında yaşayan Romanların entegrasyonuna yönelik attığı en önemli ve somut adımların başında kuşkusuz Yunan Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Dayanışma Bakanlığı çatısı altında 2016 yılının sonlarında 4430/2016 Numaralı Kanun¹³ ile Romanların Sosyal Entegrasyonu Özel Sekreterliği'nin (Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά) kurulması gelmektedir. 2019 Temmuz'unda Kiryakos Miçotakis liderliğindeki yeni hükümet tarafından lağvedilecek olan bu birim¹⁴, Yunanistan'ın kalkınmasına yönelik çizdiği ulusal stratejisinden de destek almakta ve onu desteklemektedir. Bu noktada Partnership Agreement for the Development Framework – Kalkınma Çerçevesi için Ortaklık Anlaşması 2014-2020¹⁵ (bundan sonra *ESPA*) kapsamında desteklenen tüm projelere ait fonunun büyük bir kısmının AB'ye ait Avrupa Yapısal ve Yatırım Fonları

11-Arcoudis 2014: 10.

12-EKKA 2014: 7.

13-(Madde 42-49), Yunan Resmi Gazetesi, FEK A' 205, 31.10.2016.

14- FEK'A 2019, Προεδρικό Διάταγμα 84/2019 (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. No.84/2019). 7. Maddenin 5. Fıkrasına göre Özel Sekreterlik lağvedilmiş, tüm yetki ve personeli de yeni adı ile Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı bünyesinde yeni kurulan Sosyal Dayanışma ve Fakirlikle Mücadele Özel Sekreterliği'ne devredilmiştir.

15-Orijinali ΕΣΠΑ (ESPA) 2014-2020 olarak kullanılmaktadır ve halk arasında 'ESPA veya ESPA Programları' olarak ifade edilmektedir.

(European Structural and Investment Funds) tarafından sağlanması bu çalışmanın temel argümanı adına önem arz etmektedir (ESPA 2017: 98,102,143). Yunanistan tarafından Romanlara yönelik atılan somut adımların maddi kaynağının çok önemli bir bölümünü AB'den gelen fonlar oluşturmaktadır. AB resmi web sitesinde yer alan bilgiye göre 2014-2020 yılları kapsamında Yunanistan'a verilecek olan AB fonunun toplam miktarı 15.11 Milyar Avro olarak belirtilmiştir. Bu miktarın %28.1'inin Romanlarla ilgili konuların da içinde olduğu Avrupa Sosyal Fonu kapsamında harcanacak olmasının ifade edilmesi, bu çalışmanın ortaya koyduğu temel argümanını destekler mahiyettedir (European Commission 2019b).

Yunan Parlamentosu'nda sunulan 2017 yılı faaliyet raporuna göre Romanların Sosyal Entegrasyonu Özel Sekreterliği adlı birimin önceliği Romanların yaşadıkları yerleşim alanlarındaki sağlık meseleleri, Roman çocuklarının zorunlu eğitime devam etmeleri ve okuryazarlık oranının artırılması ve devletin sağladığı hizmetlerden daha geniş çapta faydalanmaları gelmektedir. Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma Bakan Yardımcısı Fotiou'nun 2018 Aralık sonu yapmış olduğu açıklamalarda da altını çizdiği husus, Bakanlık'ta bu özel birimin kurulmasıyla birlikte uzun yıllar sonra Yunanistan'ın, ilk kez AB'nin Romanların sosyal entegrasyonuna yönelik plan kapsamına alınıp buradaki bütçeden üzerine düşen payı almaya başlamasıdır (Avgı 2018a).

Ayrıca, AB dışında kalan fakat Avrupa Ekonomik Alanı ülkeleri üyelerinden Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn ile Yunanistan arasında imzalanan İşbirliği Memorandum'u kapsamında,7 milyon Avroluk bütçenin 5 milyon Avro'su yardım amacıyla EEA Grants kapsamında Yunanistan'a hibe edileceği açıklanmıştır (Avgı 2018b). Böylelikle, Romanlara yönelik Yunan devleti tarafından yapılan harcamaların önemli bir kısmı AB mekanizmalarından veya AB'ye üye ülkelere sağlandığının altı çizilmelidir. Bu da bu çalışmada ortaya konan AB'nin normatif gücünün Yunanistan'ın Romanlara yönelik çizdiği çerçeve, strateji ve uygulayageldiği politikalarda ne denli önem arz ettiğinin önemli bir göstergesini teşkil etmektedir. AB benimsemiş olduğu evrensel ilkelerin ve normların içselleştirilmesi ve sürdürülebilmesini için üye ülkelere fonlar sağlamakta ve böylece normların yayılması ve benimsenmesini teşvik etmektedir. AB üye ülkelerindeki sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmak için 2014-2020 yılları arasındaki dönem için 450 milyar Euro'luk yapısal ve yatırım fonu tasarlanmıştır. Bu da gösterir ki AB'nin normlarını yayma ve teşvik etmek için en önemli aracı finansal kaynaklardır (Şelih vd. 2017: 1-2).

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, özellikle son on yılda, Yunanistan'daki Romanların koşulları ve haklarına yönelik temel konularda yaşanan gelişmeler farklı başlıklar altında ele alınacaktır. Bunu yaparken, Yunanistan'ın Romanlara yönelik temel politikaları tartışılarak bahsedilen alanlardaki AB ve normatif etkisi analiz edilecektir.

4. Sosyo-Ekonomik Yaşam

Soğuk Savaş sonrası dönemde de Yunanistan'da yaşayan Romanların ekonomik hayatı ülke standartlarının oldukça altında seyretmeye devam etmiştir. 1990'lı yıllarda

göç alan bir AB ülkesine dönüşen Yunanistan’da farklı göçmen grupları ülkede farklı sektörlerde geçici de olsa çalışmışlardır. Fakat 2000’lerle birlikte işsizlik konusunda ülke genelinde önemli sıkıntılar yaşanmış, özellikle 2010 sonrası ekonomik krizde Romanlar arasındaki işsizlik artmıştır. Temel geçim kaynağı genelde mevsimlik işçilik olan Romanların çok az bir kısmı küçük ölçekli sektörlerde yer almaktadır. Birçoğunun kendine ait arazisi olmamasından dolayı Romanların önemli bir kısmı tarım ve hayvancılık sektöründeki geçici işlerle hayatlarını idame ettirmektedir. Farklı işlerde çalışan Roman erkeklerin sayısı Roman kadınlara göre yadsınamayacak derecede yüksektir (EU-MIDIS II 2016: 20).

Roman kadınların büyük bir kısmı ev işleri ve çocukların bakımından sorumlu olduklarından dolayı evin dışında farklı bir işte çalışmaları neredeyse imkânsızdır. Son yıllarda yapılan bir araştırmaya göre iş bağlamında kadın-erkek farkının en yüksek olduğu dokuz AB üyesi arasında Yunanistan ilk sıralarda yer almaktadır. Bu noktada Romanlar arasında küçük yaşta evlenme ve ülke ortalamasının üzerinde çocuk yapmaları ayrı bir önem kazanmaktadır. Yunan kanunlarında 18 yaş ve altı evlilik yapılması yasaklanmış iken Roman genç nüfusu arasında 15-18 yaş arası dönemde evlenen genç Romanların sayısı, ülke oranına kıyasla oldukça yüksektir. Yunan İstatistik Kurumu resmi verilerine göre 2000-2016 yılları arasında 18 yaş altı toplam 9407 evlilik gerçekleşmiş ve bu rakamın 86%’si 16 yaş civarı kızlardan oluşmaktadır (U.S. Department of State 2018: 22). Bu rakamın ezici çoğunluğunun Yunanistan’ın farklı noktalarında yaşayan Roman gençler olduğunun altı çizilmelidir. Erken yaşta evlenen Roman kadınlarının önemli bir kısmı ev dışında bir işte çalışamamakta, ev işlerinin yanında çocukları büyütme ile meşgul olmaktadır.

Ayrıca, farklı iş sektörlerinde çalışan Romanların (özellikle erkeklerin) çok azı sözleşmeli statüye sahiptir. Son yıllardaki bir araştırmaya göre diğer dokuz AB üyesi ülkeye oranla bu konuda da Yunanistan Portekiz’den sonra ikinci sırada yer almaktadır (EU-MIDIS II 2018: 23-25). Romanların bir kısmı özellikle kalabalık yerleşim yerlerinde sokak satıcılığı-seyyar olarak hayatlarını idame ettirmektedirler. 2017 yılında Yunanistan’da yapılan bir düzenleme ile ülke çapındaki sokak satıcılarının izin almaları konusunda bir iyileştirme yapılmış, Roman sokak satıcılarının da bundan olumlu yönde etkilendiği ifade edilmiştir (FRA [European Union Agency for Fundamental Rights] 2018a: 104). Mayıs 2019’da Ekonomi ve Kalkınma Bakan Yardımcısı tarafından bizzat yapılan açıklamaya göre Roman iş insanlarının girişimcilikle ilgili konularda atacakları adımlara yönelik yapılacak yardımların 70%’e kadarının AB destekli *ESPA* 2014-2020 programı kapsamında ayrılan 35 Milyon Avro’luk bir bütçeden karşılanacağını duyurulması (Avgı 2019), Romanların işsizlikle mücadelesine yönelik gelecek yıllarda önemli bir katkı sunacak olması adına önemlidir. Bu alanda AB’nin sosyal eşitsizliği ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak için tasarladığı fonların etkisi önemlidir. Bu fonlar sayesinde AB, normlarının üye ülkeler tarafından benimsenmesini teşvik etmektedir.

Ayrıca, Romanların büyük bir kısmı kötü ekonomik koşullara sahip olduklarından dolayı Yunan devleti tarafından yoksul ve dar gelirli vatandaşlara sağlanan sosyal yardım gelirinden faydalanmaktadır. Eğitim alanında lise ve üniversite bitirmiş Romanların

sayısındaki oldukça az seyretmeye devam etmesi ve Yunan devletinin eğitim seviyesini yükseltmek ve buna bağlı Yunan işgücündeki Romanların sayısını arttırmak yönelik izlenmiş olduğu politikalarla ilgili olarak son yıllarda yapılan bir düzenleme sonucu Romanların sosyal yardım miktarını almaları için çocuklarını temel eğitime gönderme, ergen ve orta yaşlılar için ise ikinci fırsat okullarına devam etmeleri şartını getirmiştir (CAHROM, 2018:12)¹⁶. AB organlarının da yıllardır süregelen teşvik ve tavsiyeleri sonucunda 2016 yılında yıllık bütçeden ayrılan para ile dar gelirli tüm Yunan vatandaşlarına 'KEA' adında bir sosyal yardım programı başlatılmıştır. Bu kapsamda, 2018 itibarıyla Yunanistan'daki Romanların 95%'nin bu yardımdan faydalandığı göze alınırsa, bu uygulamanın son dönemde temel eğitim almış Roman çocuklarının sayısında önemli bir artışa sebebiyet verdiğinin altı çizilmelidir (Naftemboriki, 2018).

4.1) Barınma ve Sağlık

İşsizliğin yanı sıra barınma ile ilgili sorunlar yıllardır devam etmektedir. Yunanistan Romanlarının büyük bir kısmı için göçebe yaşam söz konusu değildir; konur göçer şekilde yaşayan Romanların sayısı azalmaya devam etmektedir. Bu sebeple, diğer tüm Yunan vatandaşları gibi barınma ile ilgili temel sorunlar Roman nüfusunun varlığının devamı adına hayati önem taşımaktadır. Romanların yaşam alanlarına yönelik tespit edilen temel sorunların başında şehirlerin dışında ve yaşamaya elverişli olmayan yerlerde özellikle su ve kanalizasyon alanında temel altyapı eksiklikleri gelmektedir¹⁷.

Romanların barınması konusunda en yetkili ve etkin birimlerin başında yerel makamlar gelmektedir. Kanuna aykırı olarak belediye veya devlet arazilerine inşa edilen derme çatma ev veya barınaklar yerine devlet tarafından Roman toplumu için düzenlenmiş yerleşim yerlerine az da olsa ülke çapında rastlamak mümkündür. Örneğin, 2014'te Atina'nın Halandri bölgesinde bulunan derme çatma Roman barınakları yıkılmış, yerine Halandri Belediyesi'nin Romanlara yer tahsis edeceği belirtilmiş ve bundan üç yıl sonra taşınma gerçekleşmiştir (Lialios, 2014). Altı çizildiği üzere, Yunanistan'da 2017 yılında yürürlüğe giren yeni bir kanun kapsamında özellikle yaşam kalitesinin çok düşük seyrettiği yerleşim yerlerindeki Romanların, kendi istemleri olduğu takdirde, onlar için yapılan ve nispeten daha iyi yaşam koşullarına sahip mahallere taşınmaları konusunda imar ve taşınma süresince kolaylıklar sağlanmaya başlanmıştır (FRA 2018a). Bu bağlamda, Halandri'nin de dahil olduğu toplam 27 yerleşim yerinde 2017 yılında AB'den gelen fonların da etkisiyle devlet destekli iyileştirmeler yapılmış, bunların sekiz tanesi Roman mahallerindeki altyapı iyileştirme çalışmalarını kapsarken toplam 19 noktada Romanlar için kurulan yerleşim yerleri geçici kullanıma açılmıştır (Papagiannis 2018: 7).

Bunun yanında AB'nin Romanların barınmalarına yönelik sağlamış olduğu fon

16-Kullanılan bu kaynak, bu çalışmada altı çizilen sosyal yardımın eğitim kriterine bağlanmış olması hususunda, AB'nin yanında Avrupa Konseyi mekanizmaları tarafından da Romanlara yönelik iyi örnek uygulamaları arasında olumlu bir şekilde yorumlandığını göstermektedir.

17-EKKA 2014: 6.

ve programlar kapsamında ev satın alan Romanlar da vardır. Fakat ülke genelinde Romanların yaşadıkları barınma eksenli sorunlarla kıyaslandığında bu tür olumlu örnekler oldukça az olduğu kadar Roman toplumunun barınma ile ilgili temel sorunlarına çözüm niteliği taşımamaktadır. Geçmişte olduğu gibi son yıllarda da Romanların barınma eksenli sorunlarına nihai çare bulunması adına belediyelere Yunan devleti tarafından aktarılan paraların gerektiği ve etkin bir şekilde harcanmadığına dair haberler, Yunan medyasında yer almaya devam etmektedir. Örneğin, bu konu ile ilgili bir açıklamasında dönemin Yunanistan Romanları Federasyonu Başkan Yardımcısı Nikos Milonas, 2014 yılı itibarıyla AB'den gelen 147 Milyon Avrodan fazla paranın ülke çapında yaşayan Romanlara yönelik harcanmadığını, bu paranın belediyeler tarafından “yenildiğini” iddia etmiştir (Presstime 2015).

Yunanistan'da Roman nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerleşim yerlerinde toplam 240 tane Toplum Merkezleri (Κέντρα Κοινότητας) bulunmaktadır. Bu merkezler başta Romanlar olmak üzere diğer yardıma muhtaç dezavantajlı gruplara destek vermeye devam etmektedir. 2017 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Yunanistan'daki Romanlara yönelik ülkenin 2014 Milli Strateji Belgesi Değerlendirme Raporu'nda da vurgulandığı gibi, Yunan devletinin maddi imkânları dâhilinde bu merkezleri maddi olarak bütçeler ile desteklemeye devam etmesi gerekmektedir (European Commission 2014). Fakat son yıllarda ülke çapında yaşanan ekonomik kriz, bu merkezlerin efektif bir şekilde çalışmasını olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Ayrıca, 2000'li yıllarda AB fonları kapsamında Romanların barınması ile yapılan yatırımların da yukarıda ifade edilen “gerektiği şekilde harcanmadığı” benzeri sebeplerden dolayı, son yıllarda oldukça azaldığı göz ardı edilmemelidir.

Romanların Sosyal Entegrasyonu Özel Sekreterliği'nin 2017 Raporu'nda ülke çapında tamamen Romanlardan oluşmuş veya yoğun bir Roman nüfusuna sahip toplam 371 yerleşim yeri tespit edilmiş ve buralarda yaşayan Romanların toplam sayısı 110.007 olarak belirlenmiştir. İlgili raporda Romanların yaşam alanları üç grup altında kategorize edilmiştir: Kırmızı grupta yer alan yerleşim yerlerinde yaşam standartları oldukça düşük seyretmektedir. Aynı yılın verilerine göre Romanların ikamet ettiği toplam 371 noktanın 144'ü bu grupta bulunmakta, bu da kayıt altına alınan¹⁸ Roman popülasyonunun yaklaşık 40%'na tekabül etmektedir (EGROMA 2017: 14). Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma Bakan Yardımcısı Theano Fotiou'nun da bir nevi özeleştirici mahiyeti taşıyan ifadesinde de altını çizdiği gibi, aslında bu yerleşim yerlerinin hala devam ediyor olmasından “Yunanistan'ın utanması” gerekmektedir (Papagiannis 2018: 7). Diğer iki grup yerleşim yeri de sarı ve yeşil olarak işaretlenmiş, buralarda da birçok sorun mevcut iken kırmızı ile işaretlenmiş yerlere oranla Romanların yaşam şartları nispeten daha iyi seyretmektedir.

Barınma eksenli konuların yanında en temel insan haklarından olan sağlık, Yunanistan'da yaşayan Romanların yaşamında da önemli bir yer teşkil etmektedir. 2012-

18-Yunanistan'da hala farklı sebeplerle kayıt altına alınmamış Romanların mevcudiyeti de bu rakamlara eklendiğinde Yunanistan'da yaşayan Romanların toplam rakamı daha da artmaktadır.

2020 Stratejik Çerçeve'de de altı çizildiği gibi sağlık alanında yaşadıkları problemler, Romanların sosyoekonomik hayatı, yaşam ve çalışma koşullarına ve eğitim sorunlarıyla doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda Romanların ortalama ömürleri ülke geneline göre daha az seyretmektedir (Pappa vd. 2015). Son yıllarda sağlık alanında en sık karşılaşılan sorunların başında sağlık sigortası gelmektedir. İşsizlik ve beraberinde sağlık sigortasının öden(e)memesi, acil sağlık durumları hariç Romanların sağlık alanındaki birçok temel hizmete erişmelerine ve sosyal yardımlardan faydalanmalarına önemli bir engel teşkil etmektedir. Yunanistan sağlık sisteminin sigorta merkezli çalıştığı düşünülürse, sigortası olmayan tüm Yunan vatandaşları gibi Romanların da her tür sağlık hizmetinden faydalanması mümkün olmamaktadır.

2001-2008 döneminde Romanların yaşadığı 33 yerleşim biriminde açılan toplum sağlığı birimlerinde (Medical Social Centers) Romanların sağlık sorunlarına yönelik teşhisler konulmuş ve bunlara yönelik bazı ilaçlar tedarik edilmiştir (Andrioti vd. 2013: 95-99). Günümüzde de devam eden bu ve benzeri yardım merkezleri ülke çapında yaşanmakta olan ekonomik krizden olumsuz yönde etkilendiğinden dolayı, tam kapasite ile hizmet verememektedir. Bunun yanında, dokuz AB üyesi ülkede son yıllarda yapılan bir araştırmaya göre sağlık servislerine erişim konusunda 16 yaş ve üstü Romanların hissettikleri ayrımcı tavır ve davranışlarla ilgili olarak Yunanistan, 20% ile ilk sırada gelmişti ve onu 12% ve 11% ile Romanya ve Slovakya takip etmiştir (FRA 2018b: 19). Son sekiz yıldır hissedilen ekonomik kriz, işsizlik, çocuk sayısı veya engellilikten doğan sosyal yardımlardan yıllardır faydalanan Romanlar adına sosyal yardımların daha da azalması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, tamamen devletin maddi imkanlarına dayalı çalışan gerek lokal gerekse ulusal sosyal hizmet birimleri (eve yardım birimleri, yaşlı bakımevleri, vb.) Romanlar başta olmak üzere diğer tüm yardımcı muhtaç Yunan vatandaşlarına etkin bir şekilde hizmet sunamamaktadır.

5. Eğitim

Eğitim, diğer tüm azınlık ve dezavantajlı topluluklar gibi Yunanistan'da yaşayan Romanların da bugünü ve yarını ilgilendirmesi bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze Romanlara yönelik uygulanan politikaların temelinde Romanların entegrasyonuna katkıda bulunmak adına Roman bireyleri arasındaki okuryazarlık ve dokuz yıllık zorunlu eğitimi tamamlama konuları yer almaktadır. Yunan devletinin Roman çocuklarının eğitimi ile ilgili attığı ilk adım, Romanların vatandaşlıkla ilgili sorunların çözüm bulmaya başlaması sonrası dönem olan 1980'lere dayanmaktadır. Triandafyllidou'nun (2016: 12) da altını çizdiği gibi Yunan resmi makamlarının konu ile ilgili en tepe noktadan ilk hamlesi Milli Eğitim, Sağlık ve İçişleri Bakanlıkları arasında üçlü bir çalışma grubunun oluşturulmasıyla başlamıştır. Ortaya çıkan çalışmanın temel hedefi o dönemde eğitim alanında Roman çocukların yaşadıkları sorunların tespit edilip muhtemel çözüm yollarının bulunmasını hedeflemektiydi. Bu çalışma grubunun bir diğer özelliği ise, tüm bunları yaparken Yunanistan'ın ilk kez Romanların farklılıklarını göz önünde bulundurulduğunun altı çizilmelidir.

1997 yılında Yunanistan eğitim sistemine kültürlerarası eğitim temasının dâhil olmasıyla birlikte Yunan çoğunluk toplumunun dışında kalan azınlık topluluklarının (Romanlar, göçmenler, Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı, vd.) farklı özellikleri göz önünde bulundurularak bu gruplara yönelik özel eğitim programları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Roman çocuklarının eğitimi ile ilgili ve büyük oranda AB'den gelen fonlar sayesinde gerçekleşen farklı eğitim programları yürütülmeye başlanmıştır. Bu programlardan ilki 'Çingene Çocukların Eğitimi' adı altında Yanya Üniversitesi koordinatörlüğünde 1997-2008 döneminde gerçekleşmiştir¹⁹.

'Çingene çocukları [Τσιγγανοπαίδων]' ifadesinin 'Roman çocukları [Παιδιών Ρομά]' ifadesiyle değiştirildiği 2010 yılında başlayan 'Roman Çocuklarının Eğitimi' adlı ikinci bir programın Kuzey Yunanistan ayağını Selanik Aristotelio Üniversitesi üstelenirken, diğer tüm bölgelerdeki program Atina Üniversitesi öncülüğünde uygulanmıştır. Kuzey Yunanistan'da Romanların devam ettiği okullarda 2014 yılının ilk altı ayında 637 Roman öğrenci takviye derslere katılmıştır (Peroma 2014: 4). Diğer bölgelerle ilgili olarak 2010-2014 yıllarını kapsayan faaliyet raporuna göre toplam 5.327 ilkokul ve 742 Roman öğrencisi program dâhilinde toplam 663 öğretmenin verdiği takviye derslerden istifade etmiştir. Aynı proje kapsamında 5111 Roman öğrencisi yaz aylarında düzenlenen kursları takip ederken, 1783 Roman anne ve baba kendilerine yönelik okullarda eğitim fırsatından faydalanmıştır (Parthenis 2015: 5). 2016-2018 yıllarını kapsayan dönemde de benzer nitelikte bir program uygulanmış, aynı yönde farklı programların uygulanmasına da devam edilmektedir (Peroma 2019)²⁰.

Ayrıca, 2017-2018 eğitim ve öğretim yılı dâhilinde ilk kez yüksek oranda Roman öğrencinin devam ettiği Yunan devlet okullarında 46 rehber öğretmen çalışmaya başlamış ve Roman ailelerin çocuklarını taşınma sonucu başka bir okula kaydının alınması önündeki bürokratik engeller kaldırılmıştır (Papagiannis 2018: 7). Bahse konu pozitif ayrımcılık esaslı bu özel programların temel amacı, Romanların ülke dili olan Yunancayı öğrenmeleri ve/veya geliştirilmeleri, Romanlar arasındaki okur-yazar oranının artırılması ve Romanların topluma entegre edilmelerine katkı sağlamaktır. Bu minvalde son yıllarda Yunan üniversitelerinde okuyan Roman öğrencilerin sayısında az da olsa bir artış yaşandığı görülmektedir²¹.

2012 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yaptırılan bir ankette, toplam 11 AB ülkesi arasında 7-15 yaş arası temel eğitim almamış Romanlar arasında Yunanistan ilk sırada yer almıştır. Bu dönemde Roman çocuklarının %35'i eğitim almaz iken aynı rakam Roman olmayan diğer Yunan vatandaşları için %3-%4 arasında olduğu saptanmıştır (FRA 2012: 14). Benzeri bir sonuç 2016 yılında Avrupa Parlamentosu'ndan gelen bir talep üzerine Romanların yoğun olarak yaşadığı dokuz AB üyesi ülkede geniş bir katılımı yapılan raporda da ortaya çıkmıştır. Buna göre bir önceki raporlama dönemi olan 2011'e

19-Noula vd. 2015: 53-54.

20-En eski ve önemli olanlarından olan Atina Üniversitesi merkezli program için Bkz. (Keda 2019).

21-Yunan üniversitelerinde okuyan 20 Roman öğrenci merkezli yapılan çalışma için Bkz. (Gkofas 2017: 449-459).

göre Yunanistan zorunlu eğitimine devam eden Roman öğrencilerin sayısında önemli bir artış gözlemlenmiş olsa da, tüm AB üyelerine oranla 69% oranıyla Yunanistan listenin ilk sırasında yer almıştır (FRA 2018b: 27-28). Benzeri bir durum da devlet temel öğretim kurumlarına devam etme konusunda gözlemlenmiş, 2016 verilerine göre Avrupa çapında devlet eğitim kurumlarında okul öncesinden yükseköğretime herhangi bir eğitim almamış en fazla Roman Yunanistan'da yaşamaktadır (EU-MIDIS II 2016: 28-29). Zamanında temel eğitim alamamış orta yaş ve üstü Romanların çok büyük bir kısmı ise 2019 itibarıyla okuma yazma bilmemekte veya bu konuda ciddi sıkıntı yaşamaktadır.

Ayrıca, Yunan hükümetleri tarafından AB fonlarından destek alan bu girişimlerine ve atılan adımlara rağmen birçok okulda Roman öğrenciler ayrımcılık uygulamalarına maruz kalmaya devam etmektedirler. Okullara kayıt edilmeleri ve/veya aynı okula devam etmeleri konusunda yetkililer bazlı bazı sorunlar yaşanırken, Yunan ailelerinin büyük bir kısmı da çocuklarını Roman çocuklarının çoğunlukta olduğu okullara göndermek istemediklerini eylem ve söylemleriyle açıkça ortaya koyabilmektedir (Antigone 2014: 42). Böylece, ülkenin farklı noktalarında büyük çoğunluğu Roman çocuklarından oluşan ve bir nevi “getto okullar” olarak da adlandırılması mümkün devlet eğitim ve öğretim kurumları mevcudiyetlerini korumaktadır. 2005-2013 yılları arasında bu tür sorunlardan üç tanesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınmış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. Maddesi ve 1 Numaralı Protokol'un İkinci Maddesince korunan ayrımcılığın yasaklanması ve temel eğitim hakları ilkelerinin ihlalden dolayı Yunanistan suçlu bulunmuştur (European Court of Human Rights, 2008).

Romanların segregasyonu olarak da yorumlanan bu okullardan Atina-Aspropirgos'ta olanı, bir dizi mahkeme kararı sonrası 2014 yılında kapatılmıştır (OSCE 2015: 3). Bu bağlamda, Avrupa Komisyonu'na bağlı European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI)'nin de altını çizdiği gibi buldukları yerleşim yerlerinde resmi kayıtlı statüde olmayan Romanların çocukları, herhangi bir elektrik veya su faturası tedarik edemedikleri için, yerleşim yerlerine yakın okul birimlerine kayıt ile ilgili ciddi sorunlar yaşamaya devam etmektedirler (Council of Europe 2014: 31-33). “15 yıldır aynı yerde yaşamasına rağmen temel eğitim alamayan Roman çocuklarının durumu”nu BM Özel Raportörü de Mayıs 2015'teki Yunanistan ziyareti esnasında not etmiştir (Ruteere 2015). Ayrıca altı yıl sonunda ilkokul mezunu olan Roman çocuklarının önemli bir kısmı, ailelerinin ekonomik güçlük yaşamasından dolayı zorunlu olan üç yıllık ortaokul eğitimine devam etmek yerine çalışmak zorunda kalmaya devam etmektedir.

Bu konu ile ilintili olan barınma konusunda yaşanan bazı temel sorunlar da günümüz Roman çocuklarının eğitimini olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Bazı belediyeler ile Roman yerleşimciler arasında sıklıkla yaşanan ve bir önceki bölümde ele alınan barınma eksenli bazı sorunlar sonucu Romanların belediyeye ait yerlerdeki derme çatma evlerini nihayetinde terk etmek zorunda kalmaları, beraberinde o evlerde yaşayan çocukların okula devam etmelerine olumsuz yansımakta ve bazı çocukların okulu dahi bırakmalarına sebebiyet vermektedir. Son yıllarda her ne kadar temel eğitimi tamamlayabilmiş Roman çocuklarının sayısında küçük de olsa bir artış gözlemleniyor olsa da, eğitim alanındaki yukarıda ele alınan hususlar, Roman çocuklarının temel eğitim alma

hakkını engellemenin yanında onların sosyomekansal segregasyonunu kuvvetlendirip çoğunluk toplum ile entegrasyonunu olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

6. Siyasi Katılım ve Örgütlenme

Yunanistan Anayasası'nın 4. Maddesi uyarınca tüm Yunanlılar eşittir; erkek ve kadınlar eşit hak ve sorumluluğa sahiptir. Ayrıca Anayasa'nın 5. Maddesi'ne göre tüm Yunan vatandaşlarının siyasi katılım hakkı güvence altına alınmıştır (Hellenic Parliament 2010: 21-22). Yunan vatandaşı olan Roman bireylerin seçme ve seçilme hakları olmalarına rağmen Yunan siyasetinde herhangi bir Roman partisine rastlamak mümkün değildir. Romanya gibi bazı ülkelerde olduğu gibi Yunan Parlamentosu'nda sadece Roman veya azınlık gruplarına özel ayrılmış milletvekilliği uygulaması da mevcut değildir. Bu yüzden, her Yunan vatandaşı gibi Romanlar da Yunan siyasi partilerinden veya bağımsız olarak milletvekili adayı olma hakkına sahiptirler. Geçmişten günümüze Yunan siyasi partilerinden sıralamada seçilebilecek seviyelere Romanların yerleştirilmesi neredeyse yok denecek kadar azdır. Bağımsız olarak seçilecekler için de 1990'ların başından günümüze geçerli olan 3% ülke barajı mevcuttur. Böylelikle, bağımsız aday olacak olan bir kişinin 200.000'den fazla oy alması gerekmektedir. Bu da Yunan Parlamentosu'nda bağımsız bir Roman vekilin olmamasının en önemli sebeplerinden biridir. Bölgesel anlamda Romanların yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimlerinde az da olsa yerel yönetimlerde Romanlara rastlamak mümkündür; bu bağlamda mahalle/köy muhtarlıkları ile il genel meclisleri ön plana çıkmaktadır (OSCE 2018: 47).

Genel veya bölgesel boyutta her seçim döneminde seçme hakkını kullanabilen Yunanistan vatandaşı Romanların, özellikle seçilme konusunda siyaset sahnesinde neredeyse hiç yer almamaları vurgulanmalıdır. Bunun başlıca sebepleri arasında Roman toplumuna mensup bireyler arasındaki eğitim seviyesinin ülke genelinin oldukça altında seyretmesi ve Romanların gündelik hayatta yaşadıkları geçim sıkıntısı eksenli temel sorunlar siyasette aktif bir şekilde rol almalarına önemli bir engel teşkil etmektedir. Bunun yanında Yunan çoğunluk toplumundan Romanlara karşı geçmişte oluşmuş önyargılar ekseninde gelebilecek muhtemel tepki ve eleştiriler, ulusal partilerin göz ardı etmedikleri bir husustur. Böylelikle Yunan bir siyasi parti, iyi eğitim almış dahi olsa potansiyel bir Roman adayını listesine ya hiç almamakta veya liste usulü yapılan seçimlerde seçilebileceği üst sıralara yerleştirmemektedir.

Örgütlenme özgürlüğü bağlamında ise Yunanistan'ın farklı yerlerinde Romanlar tarafından kurulmuş dernekler mevcudiyetlerini devam ettirmektedir. Romanlar tarafından kurulan 71 sivil toplum kuruluşu ve sekiz federasyon 2015 yılının sonlarında Yunanistan Romanları Konfederasyonu altında birleşmişlerdir (Koukoumakas 2017). Fakat Yunanistan'da faaliyet gösteren Roman sivil toplum kuruluşlarının bireysel veya kolektif olarak verimli bir şekilde çalıştıklarını söylemek oldukça zordur. Gönüllük esaslı çalışan dernekleri Romanlar adına yaşam standartlarının oldukça düşük olması dolayısıyla, kendi kurmuş oldukları veya üyesi oldukları sivil toplum kuruluşlarında bazı istisnalar dışında genel olarak Romanların aktif görev aldıkları söylenemez. Bunun

yanında, Yunanistan'da yaşayan Romanların haklarını savunan ve bu bağlamda onlara destek olan Greek Helsinki Monitor ve Arsis gibi çok kısıtlı sayıda da olsa bazı Yunan sivil toplum kuruluşlarına rastlamak mümkündür.

7. Romanlara Yönelik Toplumsal Tutum ve Algılar

Romanlara yönelik Yunan toplumundaki bireysel-kolektif negatif tutum ve algılar, geçmiş yıllarda olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. 2014 yılında yapılan bir araştırma sonucunda ankete katılan Yunanlıların 53%'ü ülkede yaşayan Romanlarla ilgili olumsuz görüş bildirmişlerdir (Pew Research Center 2014: 30). Ayrıca, medya organlarında yapılan haberlerde Romanları konu alan şiddet, kapkaç, kavga vb. olaylar Yunan toplumunda Roman unsuruna karşı zaman içerisinde oluşmuş önyargıların artmasına katkı sağlamaktadır. Yunanca yayın yapan yazılı ve sözlü bölgesel ve ulusal basın organlarında Romanların yaşadıkları temel insan hakları ihlali bazlı sorunlardan çok kendileri hakkındaki olumsuz haberlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Örneğin, 2013 yılında Farsala'da Romanların yoğun olarak yaşadığı bir mahalleye polis baskını yapıp Roman aileye ait dört yaşındaki bir kız çocuğunun DNA testi sonucu o aileye ait olmadığı ve hukuki yollarla evlatlık edinilmemesi (To Vima 2015); başka bir Roman bir çift tarafından benzer bir çocuk kaçırma olayının 2016 yılında Tirnavo şehrinde yaşanması (Rizospastis 2016: 5); 2017'de Atina civarındaki Menidi'de bir olay sonrası üç gün boyunca Romanların Yunan gruplar tarafından hedef alınması ve evlerinin zarara uğratılması ve benzeri bir olayın 2012 ve 2013 yıllarında Etoliko'da yaşanmış olması sonucu yaklaşık 70 kişiden oluşan kızgın bir Yunan grubun molotof kokteylleri ile Roman yerleşim yerlerine saldırması (European Roma Rights Center 2019) ve Yunan Polis Teşkilatına mensup bazı kişilerin Romanlara polis merkezlerinde aşırı baskı ve şiddet uygulamaları gibi haberler sıklıkla medyada yer almıştır.

Bu yöndeki şikâyetlerin bir kısmı da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınması sonucu Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddelerinin ihlale edildiğine karar kılmıştır (European Court of Human Rights 2005). Romanları hedef alan ırkçı, nefret içerikli ve ayrımcı söylem-eylemlerinin bir kısmı her ne kadar münferit olaylar olarak yorumlanabilecek olsa da, bu ve benzeri gelişmeler Yunan toplumunda Romanlara karşı hâlihazırda var olan dışlayıcı, nefret içerikli ve ırkçı söylem ve fikirleri beslemeye devam etmektedir.

Fakat sayıları nispeten az da olsa olumlu örneklere rastlamak da mümkündür. Mesela, 2017 yılında Attiki Bölgesi'ndeki Agia Varvara semtinde aynı okulda okuyan Roman ve Roman olmayan öğrenciler, AB destekli bir araştırma projesi kapsamında kendi gündelik hayatları ile ilgili çektikleri fotoğraflar üzerinden birbirlerini daha iyi tanıma ve kaynaşma konularında somut bir atmayı hedeflemişlerdir (FRA 2018a: 103). Benzer bir şekilde, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen ve 15 Kasım 2016 – 15 Kasım 2018 dönemini kapsayan 'Proactive'adlı bir proje kapsamında Yunanistan tarihinde ilk kez ulusal bazda 369 Yunan Polis Teşkilatı üyesi Romanlara yönelik

önleyici güvenlik mekanizmaları, davranış ve hassasiyet konularında eğitim almış ve bu eğitime Romanlara daha önceden sosyal arabuluculuk yapmış deneyimli eğitimci öğretmenler yanında Roman dernek temsilcileri de bizzat katılıp katkı sunmuşlardır (Proactive 2019). Buradan da anlaşılacağı gibi AB temel değerlerinden olan sosyal dayanışma ve eşitlik ilkeleri üye ülke vatandaşları arasında sağlayabilmek için çaba sarf etmektedir.

Roman mahallerinden çıkıp Yunan çoğunluk toplumu ile ortak yerleşim yerlerini paylaşmak isteyen Romanların önündeki en büyük engellerden biri onlara karşı Yunan toplumundaki önyargılardır. Romanların mahallerinde yaşamalarına karşı çıkmaları ve onlara ücretini ödeyecek olmalarına rağmen evlerini asla kiraya vermek istemeyen Yunan çoğunluk bireylerinin sayısı azımsanmayacak derecede yüksektir. Romanların karşılaştığı bu ve benzeri dışlayıcı tutum ve önyargılar, onları getto yerleşim yerinde toplumdaki izole bir şekilde yaşamalarını devam ettirmektedir.

8. Sonuç

Avrupa Birliği gerek hibrid yapısıyla, gerek iç ve dış ilişkilerinin merkezine normatif ilkeleri koyması nedeniyle nevi şahsına münhasır (*sui generis*) bir örgüttür. AB'nin gücü birçok akademik tartışmaya vesile olmuş ve dönem dönem “sivil gücüne” ve “yumuşak gücüne” vurgular yapılmıştır. Manners 2002 yılında yazmış olduğu makalesinde AB'yi normatif bir güç olarak tanımlamakta ve AB'nin normatif gücünün temelinde “normal” kavramını şekillendirme yeteneği yattığını ifade etmekteydi (Manners 2002: 252). AB üzerine kurulduğu “insanlık onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı” gibi evrensel ilkeleri yaymak için belirli mekanizmalar kullanmakta ve bu ilkeleri ilişkilerinin merkezinde tutmaktadır. Manners'a göre bu mekanizmalardan bir tanesi de “aktarma/koşulluluk” yöntemidir. Ödüller (pozitif koşulluluk) veya yaptırımlar (negatif koşulluluk) vasıtasıyla normların yayılmasını amaçlar. Koşulluluk ilkesi her ne kadar asimetrik bir ilişkiyi işaret etse de, bu çalışmada, özellikle pozitif koşulluluğun (ödüller) üye devletlerin normları içselleştirilmesinde etkili olduğu vurgulanmaktadır (Manners: 2002). Yunanistan Romanlarının koşullarının iyileştirilmesi, çoğunluk toplumuyla uyum ve entegrasyonu alanında AB'nin sağlamış olduğu mali yardımların ve fonların etkisi önemlidir.

Sonuç olarak, bu çalışmada vurgulandığı üzere farklı sağ veya sol Yunan hükümetlerinin son 10 yılda daha etkin olmak üzere 2000'lerden günümüze ülke çapındaki Romanların toplumsal uyumu ile ilgili somut adımların atılmasının ardındaki en önemli dış aktör şüphesiz AB kurumları gelmektedir. Buradan sağlanan ekonomik yardım ve fonlar Romanlara ve onların insan haklarına yönelik Yunan karar alma mekanizmalarının izlemeye devam ettikleri siyasetin temel sebebini teşkil etmenin yanında, son yirmi yıldır ülkenin yönetimindeki siyasi iradeyi Romanlara yönelik yeni adımlar atmaya teşvik etmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada da ortaya konduğu gibi özellikle son 10 yılda Romanlara yönelik temel hak ihlallerinin son bulması ile ilgili kısmi de olsa bir ilerleme kaydedilmiştir. Fakat, 7 Temmuz 2019 sonrası Kiryakos Miçotakis liderliğindeki

yeni Yunan hükümetinin ilk icraatlarından biri olarak diğer bazı özel sekreterlikler gibi Romanların Sosyal Entegrasyonu Özel Sekreterliği'ni lağvetmesi, beraberinde Yunanistan'ın Romanlara yönelik önümüzdeki yıllarda atacağı adımlarla ilgili bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Bakanlık nezdinde özel bir birimin yokluğunda Romanların entegrasyonuna yönelik atılması gereken muhtemel adımların, Yunan Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı – Sosyal Dayanışma ve Fakirlikle Mücadele Özel Sekreterliği tarafından ne şekilde koordine edileceği önümüzdeki yıllarda netlik kazanacaktır. Fakat bu çalışmada da altı çizildiği gibi, Romanlara yönelik izlenecek siyasetin ve atılacak muhtemel adımların AB'den gelecek olan fon ve ekonomik yardımlara bağlı olacak olması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

AGGESTAM, Lisbeth (2008). ‘Introduction: Ethical Power Europe?’, *International Affairs*, 84 (1): 1-11.

ANDRIOTI, Despina - KOTROTZOY, Christina - TSAKATARA, Vanta (2013). ‘The Medical Social Centres in Support of Roma in Greece’, *Diversity and Equality in Health and Care*, 10 (2): 95-99.

ANTIGONE (2014). *Shadow Report on Roma Segregation in Education*, Erişim tarihi: 2015.03.10, <http://www.antigone.gr/files/projects/dare/shadow-report-on-roma-segregation-in-education-greece-EN.pdf>.

ARCOUDIS, Chrisoula (2014). *Roma Matrix, Country Report: Greece*, Erişim tarihi: 2015.03.03, <http://romamatrix.eu/greece-country-report> (Artık erişilemiyor).

AVGİ (2018a). Στη Λάρισα παρουσίασε τα σχέδια της κυβέρνησης για τους Ρομά, η αν. υπ. Θεανώ Φωτίου (Bakan Yardımcısı Theano Fotiu, hükümetin Romanlara yönelik planlarını Yenişehir-Larissa’da sundu), Erişim tarihi: 2019.04.03, <http://www.avgi.gr/article/10811/9413205/ste-larisa-parousiase-ta-schedia-tes-kyberneses-gia-tous-roma-e-an-yp-theano-photiou>.

AVGİ (2018b). Συνάντηση διαβούλευσης για το πρόγραμμα «Ένταξη και Ενδυνάμωση των Ρομά» (‘Romanların Gelişim ve Uyumu’ programını görüşmek için buluşturlar), Erişim tarihi: 2019.04.04, <http://www.avgi.gr/article/10813/8663594/synantese-diabouleuses-gia-to-programma-entaxe-kai-endynamose-ton-roma->.

AVGİ (2019). Δράση του ΕΣΠΑ για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας των Ρομά» (Romanları iş konusunda desteklemek için ESPA faaliyeti), Erişim tarihi: 2019.09.06, <http://www.avgi.gr/article/10809/9884187/drase-tou-espaga-gia-ten-enischyse-tes-epicheirematikotetas-ton-roma>.

BALTSIOTIS, Lambros (2014). ‘Balkan Roma immigrants in Greece: An Initial Approach to the Traits of a Migration Flow’, *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*, 2: 14-30.

BJÖRKDAHL, Annika (2002). ‘Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections’, *Cambridge Review of International Affairs*, 15 (1): 9-23.

BÖRZEL, Tanya - RISSE, Thomas (2009). *The Transformative Power of Europe: The European Union and the Diffusion of Ideas*, Erişim tarihi: 2019.08.05, <https://ideas.repec.org/p/erp/kfgxxx/p0001.html>.

BULL, Hedley (1982). ‘Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms’, *Journal of Common Market Studies*, 12 (2): 149-164.

CAHN, Claude - GUILD, Elspeth (2008). *Recent Migration of Roma in Europe*, Erişim tarihi: 2015.09.01, <https://www.osce.org/hcnm/78034?download=true>.

CAHROM (2018). Cahrom Thematic Report - Council of Europe, Erişim tarihi: 2019.02.03, <https://rm.coe.int/cahrom-2018-12-en-final-thematic-report-on-roma-children-s-compulsory-/16808fef23>.

CARR, Edward. H (1962). "The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations", London: Macmillan.

CASHMAN, Laura (2017). "New Label No Progress: Institutional Racism and the Persistent Segregation of Romani Students in the Czech Republic", Race Ethnicity and Education, 20 (5): 596-608.

COUNCIL of EUROPE (2014). European Commission against Racism and Intolerance, Erişim tarihi: 2015.03.09, <http://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/>.

COUNCIL of EUROPE (2016). Thematic Action Plan on the Inclusion of Roma and Travellers, Erişim tarihi: 2019.02.12, <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806cb0a6>.

COUNCIL of EUROPE (2019). Adopted Texts, Erişim tarihi: 2019.02.09, <http://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/adopted-texts>.

COUNCIL of EUROPE (2019a). Thematic Reports, Erişim tarihi: 2019, 02,11, <http://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/thematic-reports>.

COUNCIL of EUROPEAN UNION (2019a). Justrom2 End of Project: A Joint Programme of the Council of Europe and European Commission Aiming to Improve the Access to Justice of Roma Women in Bulgaria, Greece, Italy and Romania, Erişim tarihi: 2019.02.05, <http://pjp-eu.coe.int/en/web/access-of-roma-and-traveller-women-to-justice/home>.

COUNCIL of EUROPEAN UNION (2019b). Justrom, Erişim tarihi: 2019.02.02, <http://pjp-eu.coe.int/en/web/access-of-roma-and-traveller-women-to-justice/justrom>.

ÇAKMAK, Gizem (2012). The Europeanization of Greek Foreign Policy: Progress, Challenges and Strategies, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).

DUCHENE, Francois (1973). "The European Community and the Uncertainties of Interdependence", A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems before the European Community, (ed. Max Kohnstamm-Wolfgang Hager), London: Macmillan: 1-21.

DUNNE, Tim (2008). "Good Citizen Europe", International Affairs, 84 (1): 13-28.

EKKA (2014). Χαρτογράφηση των οικισμών Ρομά (Roman yerleşim yerlerinin haritalanması) - Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Sosyal Yardımlaşma Ulusal Merkezi), Erişim tarihi: 2015.03.09, <http://www.ekka.org.gr/files/roma3414.pdf> (artık erişilemiyor).

ESPA (2017). 1η Έκθεση Προόδου ΕΣΠΑ 2014-2020” (ESPA 2014-2020 Birinci İlerleme Raporu)-Yunanistan Cumhuriyeti, Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı, Erişim tarihi: 2019.04.22, <http://www.espa.gr/el/Pages/elibraryFS.aspx?item=2438>.

EGROMA 2017. “Ετήσια Έκθεση Πεπραγμένων 2017 (2017 Yıllık Faaliyet Raporu)”, Atina: Yunan Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Dayanışma Bakanlığı - Romanların Sosyal Entegrasyonu Özel Sekreterliği.

EU-MIDIS II (2016). “Second European Union Minorities and Discrimination Survey Roma – Selected Findings”, Luxembourg: Luxembourg: Publications Office of the European Union.

EU-MIDIS II (2018). “Transition from Education to Employment of Young Roma in Nine EU Member States”, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

EUR-LEX (2000a). Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 Implementing the Principle of Equal Treatment Between Persons Irrespective of Racial or Ethnic Origin, Erişim tarihi: 2019.02.01, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>.

EUR-LEX (2000b). Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 Establishing a General Framework for Equal Treatment in Employment and Occupation, Erişim tarihi: 2019. 01.07, <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0078&from=EN>.

EUROPEAN COMMISSION (2004). “The Situation of Roma in an Enlarged European Union”, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union Communities.

EUROPEAN COMMISSION (2011). COM 2011, Document 52011DC0173, An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions, Erişim tarihi: 2019.04.21, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0173&from=EN>.

EUROPEAN COMMISSION (2014). Assessment Greece National Strategy 2014, Erişim tarihi: 2019.03.08, http://ec.europa.eu/info/sites/info/files/assessment_greece_national_strategy_2014_en.pdf.

EUROPEAN COMMISSION (2019a). Roma Integration in EU Countries, Erişim tarihi: 2019.02.20, http://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-and-eu/roma-integration-eu_countries_en#nationalromaintegrationstrategies.

EUROPEAN COMMISSION (2019b). “Roma Integration in Greece”, Erişim tarihi: 2019.07.02, http://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-and-eu/roma-integration-eu-country/roma-integration-greece_en.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2005). Chamber Judgment, Bekos and Koutropoulos vs. Greece, Erişim tarihi: 2018.03.12, [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-1532780-1603912%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-1532780-1603912%22]}).

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2007). Chamber Judgment, Petropoulos-Tsakiris vs. Greece, Erişim tarihi: 2018.09.10, [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-2202329-2354013%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-2202329-2354013%22]}).

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2008). Sampanis and Others vs. Greece, Erişim tarihi: 2019.01.03, [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-2378798-2552166%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-2378798-2552166%22]}).

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2012). Failure of the Authorities to Integrate Roma Children into the Ordinary Education System Amounted to Discrimination against Them”, Erişim tarihi: 2019.02.02, [http://hudoc.echr.coe.int/engpress#%22itemid%22:\[%22003-4192106-4967450%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/engpress#%22itemid%22:[%22003-4192106-4967450%22]}).

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2013). School Placements for Roma Children Must not Amount to Ethnic or Racial Segregation, Erişim tarihi: 2019.01.05, [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-4378378-5255719%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-4378378-5255719%22]}).

EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (2019). Athens: This is not a protest. This is a pogrom, Erişim tarihi: 2019.11.01, <http://www.errc.org/press-releases/athens-this-is-not-a-protest.-this-as-a-pogrom>.

FEK'A (Yunan Resmi Gazetesi) 205, 31.10.2016.

FORSBERG, Tuomas (2011). “Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type”, *Journal of Common Market Studies*, 49 (6): 1183-1204.

FRA [European Union Agency for Fundamental Rights] (2012). “The Situation of Roma in 11 EU Member States: Survey Results at a Glance”, Luxembourg: Luxembourg: Publications Office of the European Union.

FRA (2018a). “Fundamental Rights Report 2018”, Luxembourg: Luxembourg: Publications Office of the European Union.

FRA (2018b): “A Persisting Concern: Anti-Gypsyism as a Barrier to Roma Inclusion”, Luxembourg: Luxembourg: Publications Office of the European Union.

GKOFAS, Panagiota (2017), “Promoting Social Justice and Enhancing Educational Success: Suggestions from Twenty Educationally Successful Roma in Greece”, *The Urban Review*, 49 (3): 443-462.

HELLENIC PARLIAMENT (2010). “Σύνταγμα της Ελλάδας” (The Constitution of Greece), Athens: Βουλή των Ελλήνων.

KEDA (2019), Ένταξη και Εκπαίδευση των Παιδιών Ρομά - Το Πρόγραμμα (Roman Çocuklarının Entegrasyon ve Eğitimi Programı, Erişim tarihi: 2019.03.05,

<http://www.keda.uoa.gr/roma/>.

KOCH, Svea (2015). “A Typology of Political Conditionality Beyond Aid: Conceptual Horizons Based on Lessons from the European Union”, *World Development*, 75: 97-108.

KOUKOUMAKAS, Kostas (2017). Μια Κουβέντα με τον Πρόεδρο των Ελλήνων Ρομά για το Γκέτο στο Μενίδι (Yunanistan Romanları Başkanı ile Menidi Gettosu üzerine bir söyleşi), *Vice Greece*, Erişim tarihi: 2019.02.02, <http://www.vice.com/gr/article/d3zwvy/mia-koybenta-me-ton-arxhgo-twn-ellhnwn-roma-gia-to-gketo-sto-menidi>.

KOZAITZIS, Kathryn A. (1997). “ “Foreigners Among Foreigners”: Social Organization Among The Roma Of Athens, Greece”, *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development*, 26 (2): 165-199.

LIALIOS, Yorgos (2014). “Υπόδειξη 16 οικοπέδων στο Χαλάνδρι για τη μεταστέγαση των Ρομά” (Romanların yerleşimi için 16 Dönüm Arazi Tahsis Ediliyor), *Kathimerini Gazetesi*, 30.10.2014.

MAKEDONIA (1995). “Πανελλαδικό Δίκτυο ROM” (Roman Ulusal Ağı), *Makedonia Gazetesi*, 07.12.1995.

MANNERS, Ian (2002). “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, 40 (2): 235-258.

MANNERS, Ian (2008), “The Normative Ethics of the European Union”, *International Affairs*, 84 (1): 65-80.

MANNERS, Ian - DIEZ, Thomas (2007). “Reflecting on Normative Power Europe”, *Power in World Politics*, (ed. Felix Berenskoetter-Micheal Williams), New York: Routledge, 173-188.

MAYER, Hartmut (2008). “Is It Still Called ‘Chinese Whispers’? The EU’s Rhetoric and Action as a Responsible Global Institution”, *International Affairs*, 84 (1): 61-79.

NOULA, Ioanna - COWAN, Steven - GOVARIS, Christos (2015). “Democratic Governance for Inclusion: a Case Study of a Greek Primary School Welcoming Roma Pupils”, *British Journal of Educational Studies*, 63 (1): 47-66.

OSCE (2003). Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the Osce Area, Erişim tarihi: 2018.12.12, <http://www.osce.org/odihr/17554?download=true>.

OSCE (2015). “2015 OSCE Human Dimension Implementation Meeting (Warsaw), Statement for Working Session 16 on Roma and Sinti Issues ‘Greece: Continuing Discrimination & Segregation of Roma Despite ECtHR & HRC Rulings””, Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR).

OSCE (2018). “Third Status Report Implementation of the Action Plan on

Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCME Area For Roma, With Roma”, Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR).

PAPAGIANNIS, Kostas (2018). “Ισότιμοι συμπολίτες μας οι Ρομά” (Eşit vatandaşlarımız olarak Romanlar), *Avgi Gazetesi*, 25.5.2018.

PAPPA, Evelina - CHATZIKONSTANTINIDOU Simela vd. (2015). “Health-Related Quality of Life of the Roma in Greece: The Role of Socio-Economic Characteristics and Housing Conditions”, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12 (6): 6669-6681.

PARTHENIS, Christos (2015). Παρεμβατικές Δράσεις για την Εκπαιδευτική Ένταξη των Παιδιών Ρομά 2010-2014 (Roman Çocuklarının Eğitime Yönelik Faaliyet Programı 2010-2014 Faaliyetleri), Erişim tarihi: 2018.06.11, http://www.keda.uoa.gr/roma/files/16selido_2015_web.pdf.

PEROMA (2014). 11. Ενημερωτικό Δελτίο (11. Bilgilendirme Bülteni) - Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά (Roman Çocukları Eğitimi Programı), Erişim tarihi: 2019.01.07, http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/newsletter_11.pdf.

PEROMA (2019). Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά (Roman Çocukların Eğitimi Programı), Erişim tarihi: 2019.06.08, <http://peroma.web.auth.gr/peroma/el>.

PEW RESEARCH CENTER (2014). “A Fragile Rebound for EU Image on Eve of European Parliament Elections”, Erişim tarihi: 2015.03.11, http://www.pewresearch.org/global/files/2014/05/2014-05-12_Pew-Global-Attitudes-European-Union.pdf.

POWELL, Ryan - LEVER, John (2015). “Europe’s Perennial ‘Outsiders’: A processual approach to Roma Stigmatization and Ghettoization”, *Current Sociology*, 65 (5): 680–699.

PRESSTIME (2015). 147 εκατομμύριο ευρώ για τους Ρομά εξαφανίστηκαν (Romanlar için olan 147 Milyon Avro kayboldu), Erişim tarihi: 2015.02.09, <http://www.presstime.eu/index.php/reportage/item/2969-147-ekat-evro-gia-tous-roma-eksafanistikan#.VIMCFHbhC00>, (Artık erişilemiyor).

PROACTIVE (2019). Τελικό Συνέδριο PROACTIVE (PROACTIVE’in Son Toplantısı), Erişim tarihi: 2019.04.25, <http://proactivemediators.eu/el/2019/04/10/%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%BF-proactive/>.

PROTO THEMA (2017). Μενίδι: Επεισόδια με μολότοφ σε πορεία προς τον καταυλισμό των Ρομά (Menidi: Roman mahallesine molotofla saldırı olayları), Erişim tarihi: 2018.12.11, <http://www.protothema.gr/greece/article/687283/-menidi-episodiame-molotof-se-poreia-pros-ton-kataulismo-ton-roma/>.

NAFTEMBORIKI (2018). Θ. Φωτίου: Τα σχέδια της κυβέρνησης για τους Ρομά (Th. Fotiu: Romanlara yönelik hükümetin planları), Erişim tarihi: 2018.08.12, <http://>

www.naftemporiki.gr/story/1422418/th-fotiou-ta-sxedia-tis-kubernisis-gia-tous-roma.

RIZOSPASTIS (2016). “Νέα «μικρή Μαρία» σε οικισμό Ρομά στον Τύρναβο” (Tirnovο’daki Roman mahallesinde yeni bir ‘İkinci Maria’ vakası mı?), Rizospastis Gazetesi, 05.10.2016.

RUTEERE, Mutuma (2015). Full Text of the Press Statement Delivered by the United Nations Special Rapporteur on Contemporary Forms of Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance M. Mutuma Ruteere on 8 May 2015 in Athens, Greece”, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Erişim tarihi: 2019.05.07, <http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15943&LangID=E>.

ŞELİH, Jasna vd. (2017). Can EU Funds Promote the Rule of Law in Europe - Centre for European Reform, Erişim tarihi: 2017.12,22, http://cer.eu/sites/default/files/pbrief_structural_funds_nov17.pdf.

ŞANLIER, Sinan (2013). “Hukuki Düzenlemeler Işığında Osmanlı Çingeneleeri”, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

THE GREEK OMBUDSMAN (2019), Erişim tarihi: 2019.09.19, <http://www.synigoros.gr/maps?i=maps.el.maps>.

TOJE, Asle (2010). “The European Union as a Small Power”, Journal of Comman Market Studies, 49 (1): 43-60.

TO VIMA (2015). Βιολογικοί γονείς της Μαρίας το ζεύγος των Βούλγαρων Ρομά σύμφωνα με DNA (DNA testine göre Maria’nın biyolojik velileri Bulgaristan Romanıdır), Erişim tarihi: 2019.05.09, <http://www.tovima.gr/2013/10/25/society/biologikoi-goneis-tis-marias-to-zeygos-twn-boylgarwn-roma-symfwna-me-dna/>.

TRIANDAFYLLIDOU, Anna (2016). “(In)tolerance of Difference in Greek Schools: The Case of Migrant and Roma Children”, CADMUS, European University Institute, Erişim tarihi: 2019.01.08, <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/19793>.

TRIANDAFYLLIDOU, Anna - KOKKALI, Ifigeneia (2010). “Tolerance and Cultural Diversity Discourses in Greece”, San Domenico di Fiesole: European University Institute, Erişim tarihi: 2019.08.03, <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/19781>.

U.S. DEPARTMENT OF STATE (2018). Greece 2018 Human Rights Report - US Country Reports on Human Rights Practices for 2018, Erişim tarihi: 2019.02.04, <http://www.state.gov/documents/organization/289379.pdf>.

ZACHOS, Dimitros (2011). “Sedentary Roma (Gypsies): The case of Serres (Greece)”, Romani Studies, 21 (1): 23-56.

ZIOMAS, Dimitris vd. (2011). Greece Promoting the Social Inclusion of Roma - European Commission, Erişim tarihi: 2015.10.20, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8971&langId=en>.